

Könsöverskridningens konst Bild och begär hos antikens Hermafroditos

Åshede, Linnea *Desiring Hermaphrodites: The Relationships of Hermaphroditus in Roman Group Scenes* (diss.). Göteborgs universitet: Historiska institutionen 2015 (388 sidor)

DEN ANTIKA KONSTEN har åtminstone sedan 1500-talets renässans utgjort en måttstock för ”konstens alla regler” när det gäller den fysiska skönheten som ett upphöjt ideal. Med måttfulla proportioner och balanserade poser, gestik och uttryck har framför allt de antika skulpturerna blivit själva sinnebilden för klassisk skönhet och etablerat seglivade normer för hur vackra kvinnor och män ser ut.

Genom historien har dock dessa konstverk dragit till sig blickar som inte hållit sig till normerna. Den tyske historikern Johann Joachim Winckelmann (1717–1768) är känd som den västerländska konsthistoriens grundare – vid mitten av 1700-talet började han skriva om antik historisk konst både utifrån dess egen kontext och sitt eget betraktarperspektiv. Han älskade män och blandade ofta in sina egna begär i de konsthistoriska texterna. Skulpturen Apollo di Belvedere motsvarade hans skönhetsideal hos män och Winckelmanns upphetsade reaktion har flätats in i beskrivningen. När den tyske sexualforskaren Magnus Hirschfeld i början av 1900-talet arbetade med att kartlägga homosexualitet hos kvinnor och män i Europa började han se ett mönster, att flera

homosexuella drogs till vissa specifika konstverk, inte bara estetiskt utan även rent fysiskt och erotiskt. En man som arbetat som betjänt på ett palats vittnade om att han, när ingen annan såg, brukade smeka över könet på en skulptur av Apollo di Belvedere. Vid hembesök hos andra homosexuella män hade Hirschfeld också iakttagit att vissa konstverk favoriserades i deras inredning, däribland ett flertal antika skulpturer såsom *Törneutdragaren*, *Bedjande gosse*, guden *Hermes* av Praxiteles samt *Spjutkastaren* av Polykleitos (Hirschfeld 2000, 101–2). Det finns alltså en dokumenterad tradition av att se på antikens konst och dess förskönade kroppar med en sorts queer blick, med begärande ögon som inte nödvändigtvis respekterat heteronormen.

Samtidigt är antikens bildvärldar är fulla av motiv där normerna överskreds och där kroppar, begär och skönhet framställdes på för oss idag oförutsägbara vis. Med sin avhandling inom ämnet Antikens kultur och samhällsliv om har Linnea Åshede fokuserat på den mytologiska figuren Hermafroditos och dess ”oregerliga kropp” som både utmanar med sitt aktiva, erotiska begär, och som rubbar konventionella föreställningar om kön och om skönhet. Enligt den grekisk mytologi var guden Hermafroditos till hälften kvinna, till hälften man, och det ord som avletts av detta namn har genom historien använts för att beskriva arter och organismer med både manliga och kvinnliga könsdelar. I den romerska konsten framställs Hermafroditos som en androgyn och attraktiv ungdom med både bröst och penis.

Syftet med avhandlingen är att studera framställningar av Hermafroditos i romerska gruppsscener, ”from the premise that the construction of specific bodies participates in the construction of the world” (Åshede 2015, 2). Även om detta syfte är generellt och vagt formulerat är avhandlingen desto mer djupgående och konsekvent i teori, metod och genomförande. Åshede tar som utgångspunkt att bilder och den omgivande världen står i dialektisk relation till varandra – bilder gestaltar de samhälleliga tankar, värderingar och attityder som de också bidrar till att skapa. Bilderna av Hermafroditos studeras alltså inte som porträtt eller specifika representationer av könsmässigt ambivalenta och gränsöverskridande individer under antiken, utan snarare för vad de säger om

dåtida uppfattningar om kön, begär och överskridningar. Ett nittiototal konstverk utgör det material som studeras, som alla tillkommit ungefär i tidsperioden 300 f.Kr. – 200 e.Kr. Det rör sig om skulpturer i varierande storlekar, från miniatyrer till monumental storlek, målade fresker och små reliefer i smycken av dyrbara material. Verken delas in i tjugofyra motivgrupper där Hermafroditos framställs i olika konstellationer – tillsammans med barn, med djur, med mytologiska väsen, med kvinnor och män. Avgränsningen till att endast studera gruppscener kan på ett vis ses som begränsande, eftersom det kanske mest kända konstverket med Hermafroditos inte kommer med i urvalet. Denna marmorskulptur som finns på Louvren i Paris, med den sovande guden naken ägdes av den homoerotiskt intresserade kardinalen Scipione Borghese under 1600-talet, och har fått stor uppmärksamhet i konsthistorien. Men avgränsningen motiveras i avhandlingen av att det finns större möjligheter att på ett tydligare vis tolka begär och relationer mellan de olika figurerna i en grupp scen. Dessutom är det förmodligen möjligt att applicera avhandlingens resultat även på konstverk där Hermafroditos förekommer ensam.

Vid först anblicken sammanfaller framställningen av Hermafroditos till stor del med hur vackra kvinnor framställdes under romersk tid – omgivna av en värld av lyx, med smycken, textilier och betjäning, ofta i stillsamma gröna landskap. Åshede sätter in motivet i den romerska kulturens kontext och lyfter fram omständigheter som visar att iscensättningen inte alls är så entydigt kvinnlig – vissa kvinnor exkluderades ur köns kategorin för de ansågs manhaftiga samtidigt som andra män, särskilt vackra gossar, kunde räknas in i kategorin såsom accepterade föremål för erotiskt begär. Bildtolkningarna visar också att Hermafroditos kunde växla mellan den passiva och den aktiva rollen i relation till de uppvaktande figurerna runt omkring. Med stor omsorg skriver Åshede fram Hermafroditos egen position som en figur som både begärs av andra, och som själv uttrycker sina egna begär. Här analyseras upplyfta händer, blickriktningar, beröringar, bröststorlekar och grader av erektion för att få fram just den attraktiva dubbelhet som Hermafroditos kunde förkroppsliga. Inte som en pa-

rodi eller ett substitut för en kvinna, utan med en ambivalens som får vara attraktiv i sin egen rätt.

Seendet är ett tema med särskild betydelse för motivet med Hermafroditos – när draperingen avlägsnas från kroppen visar sig en oväntad kombination av manliga och kvinnliga könsmarkörer. Kontrasten mellan vad betraktaren får se och vad som döljs är en visuell effekt i sig själv. Genom avhandlingen framkommer hur motivet tolkats på olika sätt genom historien – som en sorts humoristisk effekt för en upphetsad man som trots sig betrakta en kvinna, eller som en symbol för allomfattande fruktbarhet eller en mystisk förening mellan två motsatta element. Konstverken är också föremål, som gått sönder, lagats, bytt ägare och ibland ändrats för att passa tidens smak. Ett exempel som Åshede anför är Henry Blundell, en engelsk konstsammlare under 1800-talet som uppfattade sin skulptur med en sovande Hermafroditos som alltför oskön, och lät avlägsna penis för att göra om den till kärleksgudinnan Afrodite. Betraktarens roll – då och nu – och de materiella förändringarnas betydelse finns med som spår i avhandlingen, men hade kunnat utvecklas och följas upp på ett tydligare sätt.

Utan att explicit använda begreppet har Åshede utarbetat ett helt uppdaterat queerperspektiv utifrån den senaste tidens utveckling inom kultur- och queerstudier, med återkommande referenser till Sara Ahmed, Donna Haraway och Karen Barad. Teorierna får emellertid snarast illustrera författarens resonemang, men tjänar också till att forma språket så att det blir till ett finstämt verktyg för analys. Snarare än att bidra till teorins utveckling är detta en avhandling som övertygar om behovet av teori för nytänkande tolkningsarbete inom kulturvetenskaperna. Med stor noggrannhet och säkert öga tar Åshede fasta på konstverkens undflyende och dubbeltydiga gestaltning av kropp, begär och relationer. Det är en styrka att ingen detalj tas för given, utan alla bildelement avlockas sina potentiella betydelser. Emellanåt kan dock bli lite väl tekniskt och sakligt, till den grad att den språkliga framställningen motverkar de begär och den sensualism som författaren egentligen är ute efter. Analys och tolkning är dock lika ingående och kunnig som uppfriskande fördomsfri, och i stället

för att fastställa specifika innebörder öppnas motivet upp för konsekventa ifrågasättanden av normativa antaganden om samband mellan kropp, kön och begär.

PATRIK STEORN
THIELSKA GALLERIET, STOCKHOLM

REFERENS

Hirschfeld, Magnus. 2000. *The Homosexuality of Men and Women* [1914]. Översättning Michael A. Lombardi-Nash. New York: Prometheus.